जाती प्रथेचे निर्मुलन

ANNIHILATION OF CASTE

- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

जातीप्रथेचे निर्मूलन

(Annihilation of Caste)

(हिंदूची जातीप्रथा व ती मोडण्याचा मार्ग)

म. गांधी यांचे परीक्षण

व

त्याला डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे उत्तर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

M.A., PH.D., D.sc., LL.D., D.LITT., BARRISTER-AT-LAW

प्रकाशक

प्रबुद्धभारत प्रकाशन

नागपूर

. Dr. Babasaheb Ambedkar writing & Speeches Vol No. 1
Annihilation of Caste च्या मराठी अनुवाद

जातीप्रथेचे निर्मूलन

लेखक : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

प्रकाशक : प्रबुद्धभारत प्रकाशन
पंचशिल नगर, बुद्धविहारा मागे, नागपूर-१७
मो.क्र. : ०९८५०३३२२९६

संगणक : मिरा काम्प्युटर
नागपूर

मुद्रक : श्रीसमर्थ ऑफसेट
नागपूर

मुखपृष्ठ : सोनु ग्राफीक
नागपूर

प्रकाशन तिथी : १४ एप्रिल २०१२

मूल्य ₹ : ५०/-

न्यायलय क्षेत्र
नागपूर न्यायालय

सत्य हे सत्य आणि असत्य हे असत्य जाणा

– तथागत गौतम बुद्ध

जो विवेक करु शकत नाही तो धर्मांध होय।
जो विवेक करु शकत नाही तो मूर्ख होय।
जो विवेक करण्याचे धैर्य दाखवित नाही तो गुलाम होय।

– एच. ड्रुमंड

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी लिहिलेली

दुसऱ्या आवृत्तीची प्रस्तावना

मी हे भाषण मुख्यत्वे हिंदू जनतेचा विचार मनात ठेवून तयार करण्यात आले होते. लाहोरच्या जातपात तोडक मंडळासाठी मी तयार केलेल्या या भाषणाचे हिंदू जनतेकडून आश्चर्यकारकरीत्या उत्साहपूर्ण स्वागत झाले आहे. पंन्द्राशे प्रतीची पहिली आवृत्ती प्रकाशित झाली व दोन महिन्यांच्या आत संपली. या भाषणाचे गुजराथीमध्ये व तामीळमध्ये अनुवाद होत आहे. मराठी, हिंदी, पंजाबी व मल्याळममध्ये त्याचे अनुवाद झाले आहे. इंग्रजी पुस्तकाची मागणी अद्याप न ओसरता चालू आहे. जरी मला सरळ निवेदनाच्या शैलीत हा निबंध पुन्हा लिहून काढावा असे सांगण्यात आले असले तरी, या भाषणाला ऐतिहासिक महत्त्व असल्यामुळे व मला विनंती करण्यात आल्यामुळे मला हा निबंध मूळ रूपात-म्हणजे भाषणाच्या रूपातच-ठेवावा लागत आहे.

१. या आवृत्तीत मी दोन परिशिष्टांची भर घातली आहे. श्री. गांधी यांनी 'हरिजन'मध्ये माझ्या भाषणावर परीक्षणवजा लिहिलेले दोन लेख आणि जातपात तोडक मंडळाचे एक सभासद श्री. संत राम यांनी लिहिलेले पत्र मी परिशिष्ट-एकमध्ये घेतले आहे. श्री. गांधी यांच्या परिशिष्ट-एकमधील लेखांच्या उत्तरादाखल मी माझी मते परिशिष्ट-दोनमध्ये छापली आहेत.

२. मी. गांधी यांच्या व्यतिरिक्त इतर अनेकांनी, माझ्या भाषणात मी अपेक्षा केल्याप्रमाणे, माझ्या मतावर प्रतिकूल टीका केलेली आहे. परंतु अशा प्रतिकूल अभिप्रायांची दखल घेताना मी श्री. गांधी यांच्यापुरतेच स्वतःला मर्यादित ठेवावे असे मला वाटते. मी असे करण्याचे कारण- ते जे काही बोलले आहेत ते उत्तर देण्याच्या लायकीचे आहे म्हणून नव्हे, तर अनेक हिंदूंना ते धर्मगुरू वाटतात, इतके महान की ते जेव्हा तोंड उघडतात तेव्हा वादविवाद थांबला पाहिजे व कोणतेही कुत्रे भुंकता कामा नये, अशी अपेक्षा करण्यात येत असते म्हणून. परंतु पोपच्या तोंडावर वादविवाद करण्याचे व तो अप्रमादशील नाही असे घोषित करण्याचे धाडस करणाऱ्या बंडखोरांचे जग फार ऋणी आहे. प्रत्येक पुरोगामी समाजाने त्याच्या बंडखोरांना किती श्रेय दिले, याची मी फिकीर करीत नाही. हिंदू हे भारताचे आजारी लोक आहेत व त्यांचे आजारपण इतर भारतीयांच्या आरोग्याला व सुखाला हानी पोहोचवत आहे, एवढे जरी मला हिंदूंच्या लक्षात आणून देता आले, तरी मला समाधान वाटेल.

- डॉ. बी.आर. आंबेडकर

तिसऱ्या आवृत्तीची प्रस्तावना

या निबंधाची दुसरी आवृत्ती १९३७ मध्ये निघाली व अगदी अल्प कालावधीत संपली. फार काळापासून नवीन आवृत्तीची मागणी होत आहे. मे १९१७ च्या 'इंडियन अँटिक्वेरी जर्नल'च्या अंकात आलेल्या (कास्टस् इन इंडिया, देअर ओरिजिन अँण्ड देअर मॅकॅनिझम) नावाच्या माझ्या दुसऱ्या प्रबंधाचा यात समावेश करून हा निबंध पुन्हा लिहून काढण्याचा माझा विचार होता. परंतु मला वेळ मिळू शकला नसल्यामुळे व तसे करणे मला जमेल याची फारच थोडी शक्यता असल्यामुळे व लोकांकडून व तसे करणे मला जमेल याची फारच थोडी शक्यता असल्यामुळे व लोकांकडून याची सतत मागणी होत असल्यामुळे, मी केवळ दुसऱ्या आवृत्तीचे पुनर्मुद्रण करण्यातच समाधान मानत आहे.

हा प्रबंध इतका लोकप्रिय झाल्याचे पाहून आनंद वाटतो व तो ज्या हेतूने तयार करण्यात आला तो हेतू साध्य करण्यासाठी त्याचा उपयोग होईल, अशी मला आशा वाटते.

- डॉ. बी. आर. आंबेडकर

१ डिसेंबर १९४४
२२, पृथ्वीराज रोड,
नवी दिल्ली.

पूर्वतिहास

१२ डिसेंबर १९३५ रोजी मला श्री. संत राम, सचिव, लाहोरचे जातपात-तोडक मंडळ यांचे पुढील पत्र मिळाले :

प्रिय डॉक्टर साहेब,

५ डिसेंबरच्या आपल्या पत्राबद्दल अनेक धन्यवाद. त्या पत्राला प्रसिद्धी दिल्याने कोणतीही हानी होणार नाही असे दिसून आल्याने आपली परवानगी न घेता मी ते वृत्तपत्राकडे प्रसिद्ध करण्यासाठी दिले त्याबद्दल मी आपली क्षमा मागतो. आपण थोर विचारवंत आहात आणि जातीच्या प्रश्नाचा आपण जितका सखोल अीयास केलेला आहे. तितका दुसऱ्या कोणीही केलेला नाही, असे माझे पूर्ण विचारांती मत झालेले आहे. आपल्या विचारांचा मला स्वत:ला व आमच्या मंडळाला नेहमीच फायदा झाला आहे. 'क्रांती' मध्ये मी त्याचे अनेकदा स्पष्टीकरण दिलेले आहे व आपल्या विचारांची शिफारस केलेली आहे. मी आपल्या विचारांवर अनेक परिषदांमध्ये व्याख्यानेदेखील दिलेली आहेत. 'जातीपद्धती ही ज्यावर आधारलेली आहे त्या धार्मिक कल्पना नामशेष केल्याशिवाय जाती तोडणे शक्य नाही' या आपल्या नव्या

विचारसूत्राचे स्पष्टीकरण वाचण्यास मी आता अत्यंत उत्सुक आहे. कृपया आपण शक्य तितकी सवड काढून सविस्तर स्पष्टीकरण करावे, जेणेकरून आम्हाला ते विचार घेऊन वृत्तपत्रांतून व व्यासपीठांवरून जोरदारपणे मांडता येतील. सध्या तो विचार मला पूर्णपणे स्पष्ट झालेला नाही.

आमच्या वार्षिक परिषदेसाठी आपण अध्यक्ष म्हणून राहावे, असा आमच्या मंडळांच्या कार्यकारिणीचा आग्रह आहे. आपल्या सोयीनुसार व्हावे म्हणून आम्ही आमच्या तारखा बदलू शकतो. पंजाबमधील स्वतंत्र मतवादी हरिजन आपणास भेटण्यास व त्यांच्या योजनांविषयी आपल्याशी चर्चा करण्यास अत्यंत उत्सुक आहेत. म्हणून तुम्ही जर आमच्या विनंतीचा कृपावंत होऊन स्वीकार केलात व परिषदेला उपस्थित राहण्यासाठी लाहोरला आलात तर त्यामुळे दुहेरी हेतू साध्य होईल. ज्यांचे मतभेद आहेत अशा सर्व हरिजन पुढाऱ्यांना आम्ही आमंत्रित करू व त्यांना आपले विचार ऐकवण्याची आपणास संधी मिळेल. आपणास ख्रिसमसमध्ये मुंबईत भेटावे व आपण कृपया आमची विनंती मान्य करावी व कार्यक्रमाविषयी आपली खात्री पटवून द्यावी या दृष्टीने सर्व परिस्थितीची आपल्याशी चर्चा करण्यासाठी मंडळाने श्री. इंद्र सिंह, सहाय्यक सचिव यांना प्रतिनिधी म्हणून नेमले आहे.

हिंदूमधील जातीपद्धती नष्ट करणे हे एकमेव ध्येय असलेली जातपात-तोडक मंडळ ही सवर्ण हिंदू समाजसुधारकांची एक संघटना आहे, असे मला सांगण्यात आले होते. सामान्यतः सवर्ण हिंदूंनी चालविलेल्या चळवळीत कसलाही भाग घेणे मला आवडत नाही. सामाजिक सुधारणांबाबतचा त्यांचा दृष्टिकोण माझ्या दृष्टिकोणापेक्षा इतका वेगळा आहे की त्यांच्यासोबत काम करणे कठीण आहे, असे मला दिसून आले आहे. खरोखर आमच्या मतभेदांमुळे त्यांची संगत मला अगदी दुःसह होते असे मला दिसून आले आहे. त्यामुळे मंडळाने जेव्हा माझ्याशी प्रथम संपर्क साधला तेव्हा मी अध्यक्षपद स्वीकारण्याबद्दलचे त्यांचे आमंत्रण नाकारले. तथापि मंडळाने माझा नकार मान्य केला नाही व मी आमंत्रण स्वीकारावे यासाठी मला आग्रह करण्याकरिता त्यांच्या सभासदांपैकी एक सभासद मुंबईला पाठवला.

अखेरीस मी अध्यक्षपद स्वीकारण्याचे कबूल केले. वार्षिक परिषद लाहोर येथे, मंडळाच्या हेडक्वार्टरच्या ठिकाणी भरणार होती. ही परिषद ईस्टरमध्ये होणार होती, परंतु नंतर ती मे १९३६ च्या मध्यावधीत पुढे ढकलण्यात आली. मंडळाच्या स्वागत समितीने आता ती परिषद रद्द केली आहे. माझे अध्यक्षीय भाषण छापण्यात आल्यानंतर बराच कालावधी उलटून गेल्यावर ते रद्द केल्याचे कळविण्यात आले. या भाषणाच्या प्रती आता माझ्याकडे पडून आहेत. हे भाषण अध्यक्षपदावरून देण्याची संधी मला मिळाली नाही. त्यामुळे जातीव्यवस्थेने निर्माण झालेल्या प्रश्नावर माझी

काय मते आहेत ते समजण्यास लोकांना कसला वाव नव्हता. ती मते लोकांना समजून यावीत, तसेच माझ्याकडे पडून असलेल्या छापील प्रतींची विल्हेवाट लावावी, या हेतूने या भाषणाच्या छापील प्रती बाजारात आणण्याचे मी ठरवले. या सोबतची पृष्ठे त्या भाषणाच्या हस्तलिखिताची आहेत.

परिषदेचे अध्यक्ष म्हणून झालेली माझी नेमणूक कोणत्या कारणामुळे रद्द झाली, हे जाणून घेण्यास लोक उत्सुक असतील. सुरुवातीला भाषण छापण्यावरून वाद झाला. भाषण मुंबईत छापले जावे अशी माझी इच्छा होती तर काटकसर करण्यासाठी ते लाहोर येथे छापले जावे, अशी मंडळाची इच्छा होती. त्यास मी सहमत झालो नाही. मी ते मुंबईत छापावे असा आग्रह धरला. माझी सूचना मान्य करण्याऐवजी मंडळाच्या अनेक सभासदांनी सह्या केलेले एक पत्र मला पाठवण्यात आले. त्यातून मी पुढील भाग देत आहे.

२७/३/१९३६

पूज्य डॉक्टरजी,

श्री. संतरामजीच्या नावे लिहलेले तुमचे दि. २४ चे पत्र आम्हाला दाखविण्यात आले. ते वाचून आमची थोडेसे निराशा झाली. येथे निर्माण झालेल्या परिस्थितीची कदाचित आपणास पूर्ण कल्पना नसेल. पंजाबमधील बहुतेक सर्व हिंदू आपणास या प्रांतात आमंत्रित करण्याविरुद्ध आहेत. जातपात-तोडक मंडळाला अत्यंत कटू टीकेला तोंड द्यावे लागत आहे व सर्व क्षेत्रांतून निंदाजनक शिवीगाळ होत आहे. मंडळाने घेतलेल्या या निर्णयामुळे सर्व हिंदू पुढारी-ज्यांमध्ये भाई परमानंद, एमएलए (माजी अध्यक्ष, हिंदू महासभा), महात्मा हंसराज, डॉ. गोकलचंद नारंग (स्थानिक स्वराज मंत्री), राजा नरेंद्र नाथ (एमएलसी) इत्यादींनी मंडळाशी असलेला संबंध तोडला आहे. हे सर्व असले तरी जातपात-तोडक मंडळाच्या चालकांनी (ज्यांमध्ये श्री. संत राम हे अग्रणी आहेत) येईल त्या परिस्थितीला तोंड द्यायचे ठरवले आहे. परंतु ते अध्यक्षपदाचा विचार सोडून देणार नाहीत. मंडळाची बदनामी झाली आहे.

अशा परिस्थितीत मंडळाला सहकार्य करणे, हे आपले कर्तव्य ठरते. एका बाजूस हिंदुंनी मंडळाला इतका त्रास व कष्ट सोसायला लावले आहेत व जर दुसऱ्या बाजूस तुम्हीसुद्धा त्यांच्या अडचणीत भर घालत असाल तर मंडळासाठी ही गोष्ट दुर्भाग्यपूर्ण व अत्यंत दुःखदायक ठरेल.

आपण याबाबतीत विचार करून आपणा सर्वांसाठी जे योग्य असेल ते कराल, अशी आम्हाला आशा वाटते.

या पत्राने मला अगदी कोड्यात टाकले. भाषण छापण्याच्या बाबतीत